

İSRAİL'İN AZERBAIJAN'I DESTEKLEME NEDENLERİNİN STRATEJİK ANALİZİ*

STRATEGIC ANALYSIS OF ISRAEL'S REASONS FOR SUPPORTING AZERBAIJAN

Makale Başvuru Tarihi: 27.06.2024

Haziran 2024

Makale Kabul Tarihi: 05.07.2024

Cilt: 2, Sayı: 1

Özet

Birbirlerine kara sınırı bulunmayan iki ülke, İsrail ve Azerbaycan. Bugün bu iki ülke pek çok alanda işbirliğinde bulunmaktadır. Azerbaycan da yaşamış ve bir kısmı İsrail'e göç etmiş Yahudiler ile halen Azerbaycan'da yaşayan Yahudilerin desteği ilişkilerin gelişiminde önemli ve aktif bir rol oynamıştır. Bu iki farklı ülkeyi yakınlaştıran sadece Yahudi topluluğu ile ekonomik ve askeri ilişkilerdeki sebepler olmadığı gibi, kuşkusuz karşılıklı stratejik çıkarlarda bulunmaktadır.

Uluslararası camiia 2020 yılında yaşanan ve kırk dört gün süren Dağlık Karabağ Savaşı'ndan sonra Azerbaycan sokaklarında Türkiye, Azerbaycan ve İsrail bayraklarının yan yana dalgalandırıldığını her mecrada görmüştür. Bu savaş süresince İsrail'in Ermenistan yerine Azerbaycan'ı desteklediğine de şahit olmuş ve yaşananlar uluslararası camiayı şaşırtmıştır. Dolayısıyla içinde yaşadığımız bu coğrafya karmaşık ve kompleks ilişkiler içermektedir. Bu noktadan hareketle, bu çalışmanın amacı da İsrail ve Azerbaycan ilişkilerinin stratejik boyutunun araştırıldığı, ilişkilerin dostane yürümesinin ve birbirlerini desteklemelerinin arkasında hangi nedenlerin var olduğu sorusuna cevap aramak olmuştur. İsrail'in Azerbaycan'ı desteklerken İran'ı da kuşattığı; ayrıca İran'a olası bir müdahalede stratejik yakınlık kuracağı bir bölge aradığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu ilişkinin diğer bir boyutunun da silah ticareti olduğu gerçeğinden hareketle; bu ilişkiden her ne kadar Ermenistan ve İran rahatsız olsa da Azerbaycan ve İsrail'in stratejik işbirliğine devam ettiği görülmüştür.

Enerji ithalatı ve askeri teknoloji tedariği ise iki ülkeyi birbirlerine daha bağımlı kılmıştır. Özde İsrail için Azerbaycan, Orta Doğu'da dostane bir ülke ve bir müttefik gibi görünürken; Azerbaycan, İsrail'in bölgedeki stratejik önemde olan diğer ülkelerle ilişkilerini güçlendirmesine de yardımcı olmakta, İsrail'in bölgedeki ittifaklarını genişletmesi ve etkisini artırmasına da zemin sağlamaktadır. İsrail ve Azerbaycan arasındaki bu ilişkilerin gelişim sürecinde Azerbaycan Yahudileri ise taraflar arasındaki güçlü bağın kurulmasında etkili olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İsrail, Azerbaycan, Stratejik İlişkiler, İsrail'in Azerbaycan'ı Destekleme Nedenleri

Abstract

Israel and Azerbaijan are two countries that do not have land borders with each other. Today, these two countries cooperate in many areas. The support of the Jews who lived in Azerbaijan and some of whom immigrated to Israel and the Jews who still live in Azerbaijan played an important and active role in the development of relations. What brings these two different countries closer is not only economic and military relations with the Jewish community, but also mutual strategic interests.

The international community has seen in every medium that the flags of Turkey, Azerbaijan and Israel were flying side by side on the streets of Azerbaijan after the Nagorno-Karabakh War, which took place in 2020 and lasted forty-four days. During this war, he also witnessed Israel supporting Azerbaijan instead of Armenia, and what happened surprised the international community. Therefore, this geography we live in contains complex and complex relationships. Starting from this point, the aim of this study is to investigate the strategic dimension of the relations between Israel and Azerbaijan and to seek answers to the question of what are the reasons behind the friendly relations and their support for each other. While Israel supports Azerbaijan, it also surrounds Iran; It was also concluded that he was looking for a region to establish strategic proximity in case of a possible intervention in Iran. Considering the fact that another dimension of this relationship

* Bu çalışma 23-25 Mayıs 2024 tarihlerinde düzenlenen I. Uluslararası İktisadi ve İdari Çalışmalar Kongresi'nde sözel bildiri özeti olarak sunulmuştur.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler A.B.D.

is arms trade; Although Armenia and Iran were uncomfortable with this relationship, it was observed that Azerbaijan and Israel continued their strategic cooperation.

Energy imports and military technology supply have made the two countries more dependent on each other. In essence, for Israel, Azerbaijan appears to be a friendly country and an ally in the Middle East; Azerbaijan also helps Israel strengthen its relations with other strategically important countries in the region and provides the basis for Israel to expand its alliances and increase its influence in the region. During the development of these relations between Israel and Azerbaijan, Azerbaijani Jews are effective in establishing the strong bond between the parties.

Keywords: Israel, Azerbaijan, Strategic Relations, Israel's Reasons for Supporting Azerbaijan

Giriş

İsrail ve Azerbaycan ikili ilişkileri, askeri ve ekonomik nedenlerin yanı sıra tarihsel ve stratejik çıkarlara da dayanmaktadır. Azerbaycan toprakları içerisinde uzun sürelerdir yaşayan ve İsrail'e göç etmiş olan Yahudilerin desteği, ilişkilerin gelişiminde önemli ve aktif bir rol oynamıştır. İki ülke arasındaki bu stratejik ilişkilerin arka planda güçlenerek devam ettiği de görülmektedir.

İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu, 1997 yılında Azerbaycan'a bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ile görüşmüştür. Bu görüşme sonrasında Azerbaycan da, Musevi cemaatine dini hoşgörü çerçevesinde bazı haklar tanımış ve Musevilerin adı duyulmuştur.

Azerbaycan ve İsrail arasında dostane ilişkilerin temelindeki bu tarihsel Yahudi azınlığın Azerbaycan'daki uzun tarihi ve kültürel bağları; Azerbaycan ve İsrail'in ikili ticari ve iktisadi ilişkilerini etkilemiş ve büyütülmüştür. Özellikle petrol sanayisi üzerindeki ticari birlikteliğini artırmıştır. Bu süreçte İsrail, Azerbaycan'ın ikinci en büyük petrol ithalatçısı konumuna gelmiş ve ticaret hacmini de 5 milyar doların üzerine çıkarmıştır.

Bu ticari ilişkiler akabinde İsrail ile Azerbaycan'ın askeri ilişkileri de güçlenmiş, Azerbaycan İsrail'den silah satın alımı yapmıştır. İsrail, Azerbaycan'a gelişmiş havacılık sistemleri, füze savunma sistemleri ve insansız hava araçları gibi kritik silahları ihraç etmiştir. İsrail'in Azerbaycan'a sağladığı silah desteği, Azerbaycan'ın Ermenistan'a karşı üstünlüğünü elde etmesinde de önemli bir rol oynamıştır.

Diğer taraftan yakınlaşan bu iki ülkenin bölgesel aktörler üzerinde de etkileri olmuştur. Bu bağlamda Azerbaycan ve İran ilişkilerinde; İsrail'in bölgedeki rolü İran'ı rahatsız eden bir konu haline gelmiştir. Esasen Azerbaycan ve İran ilişkileri de pek çok kez gerilim üzerinden yürümüştür. Bölgede İran'ın Ermenistan'ı desteklemesi ile İran'ın Türklerin karasal birleşiminin önünde durması bunda büyük etken olmuştur. Diğer bir açıdan İsrail-İran ilişkilerinin de düşmanca olduğu gerçeği; İsrail Azerbaycan yakınlaşmasında, İran dış politikasının "İsrail'in İran'ı kuşattığı" varsayımını ortaya koymasına zemin oluşturmuştur.

Bu çalışmanın amacı İsrail ile Azerbaycan ikili ilişkilerinin siyasi, tarihsel ve stratejik arka planının ortaya konulmasıdır. Çalışma da ayrıca iki ülkenin stratejik ortaklık geliştirmelerinin İran ve dolayısıyla Ermenistan tarafında nasıl etkileri olduğunun analizi de ortaya konulmaktadır. Çalışmanın hipotezi ise; İran ve Ermenistan etkisinde, İsrail-Azerbaycan stratejik ilişkilerinin var olduğu ve birbirlerine ticari ve askerî açıdan destek oldukları gerçeğidir. Bu noktadan hareketle araştırmamızın sorusuna da İsrail ekseninden bakılarak, şu sorular oluşturulmuştur: İsrail'in Azerbaycan'ı desteklemesinin nedenleri nelerdir? Bu ilişkinin tarihsel arka planında kimler vardır? Bu iki ülkenin ticari ve askeri işbirliği hangi noktadadır? İsrail-Azerbaycan ilişkisinde İran ve Ermenistan etkisi hangi boyuttadır? Bu işbirliğini nasıl etkilemektedir? Ayrıca 2020 de yaşanan Karabağ Savaşı ikili ilişkileri ne boyutta etkilemiştir? Makalenin alt başlıkları da hipotez ve araştırma soruları dikkate alınarak hazırlanmıştır. Son olarak çalışmada ulaşılan bulgular ışığında SWOT analizi yapılmıştır.

1. İsrail ve Azerbaycan: Tarihsel, Kültürel ve Stratejik İlişkiler

Dünyanın birçok yerinde bulunan Yahudi toplumu yaklaşık 2000 yıldır Azerbaycan toprakları içerisinde de yaşamaktadır ve Azerbaycan halkı içerisindeki bu Yahudi azınlığa her zaman hoşgörülü olmuştur. Azerbaycan'da görülen en eski Yahudi topluluğu milattan sonra 5.yüzyılda bölgede varlıkları bilinen ve Kuba'ya yerleşen Dağ Yahudileridir. 18.yüzyılda Azerbaycan'ın Kuba ili sınırları içinde bulunan Kırmızı Kasabada kurulmuş olan bu Musevi cemaati, dönemin Çarlık Rusya'sı saldırılarından korunmak için bu bölgeye göçmüş ve burayı kendilerine ait bir ideolojik üs-merkez olarak seçmiştir (Mirişova, 2019). Burada ilk Musevi sinagogun da yapıldığı yer olduğuna inanılan Kırmızı Kasaba, sinagogun yapıldığı dönemde Kafkasya'nın Kudüs'ü ve/veya küçük İsrail'i olarak da anılmıştır.

Yine bugün de Kafkas Cumhuriyetleri arasında en çok Yahudi Azerbaycan içerisinde yaşamaktadır. Aynı şekilde, İsrail kurulurken Azerbaycan'dan göç etmiş 100 bin 'den fazla Azerbaycan asıllı Yahudi de, İsrail içerisinde yaşamaktadır (The Jewish Federation of Greater Portland, 2016; Deveci, 2020). Yani dünyadaki Yahudilerin 'İsrail'den sonra korku duymadan Yahudi'yim diyebildiği ikinci bir ülke Azerbaycan devleti olmuştur' dersek yanlış söylemiş olmayız (APA News Agency, 2019). Ayrıca kendilerini ait hissettikleri ülke de yine Azerbaycan ülkesi olmuştur. Örneğin Azerbaycan'ın simgeleşmiş isimlerinden, Karabağ Savaşı'na gönüllü olarak katılan ve Azerbaycan ulusal kahramanı ilan edilen (heykeli dikilen) Albert Agarunov da DağYahudi kökenli Azerbaycan vatandaşı olan bir askerdir. Agarunov dışında Yahudi asıllı gönüllü askerlerin örneği de sayıca çoktur (Kaptan, 2020).

İlerleyen süreçte, 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bakü'de Petrol sanayisi gelişmeye başlamış. Bu gelişme Azerbaycanlı Museviler için önemli iktisadi ve ticari bir fırsat olarak görülmüştür. Museviler bu bölgede yaptıkları ticaretle önemli ayrıcalıklar kazanmıştır.

Daha sonra 1918 yılında Kuba bölgesinde Müslümanlar ve Museviler Ermenilerin saldırılarıyla karşı karşıya kalmış. Bu saldırılar karşısında Museviler ve Türkler aynı ortak noktada birleşmiştir. İşte bu bağlamda Azerbaycan'da bulunan ve daha önce de değindiğimiz Kırmızı Kasaba bölgesi Museviler için Kafkasya'daki en önemli toprak parçası ve merkezlerden biri haline gelmiştir.

Üç başlık halinde özetleyecek olursak; İsrail ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler, tarihsel, kültürel ve stratejik faktörlerin birleşimiyle şekillenmiştir:

Tarihsel İlişkiler: İsrail ve Azerbaycan arasındaki tarihsel ilişkiler, Sovyetler Birliği dönemi öncesine dayanmaktadır. İki ülke arasındaki tarihsel ilişkiler, Yahudi topluluğunun Azerbaycan'da uzun yıllar varlığını sürdürmesiyle de güçlenmiştir. Azerbaycan ülkesindeki Yahudilere karşı antisemitizmden uzak hoşgörülü bir ortam sağlamış ve Yahudi kültürünün korunmasına her alanda destek olmuştur (Mirişova, 2019; APA News Agency, 2019).

Kültürel İlişkiler: İsrail ve Azerbaycan arasındaki kültürel ilişkiler, iki ülkenin benzer kültürel özellikleri paylaşmasına dayanmıştır. İki ülke arasında müzik, edebiyat ve sanat alanında kültürel etkileşimler yaşanmaktadır. Azerbaycan, İsrail için turistik bir merkez olarak özel konumda olmuştur (Haber Türk, 2021). İsraili turistler Azerbaycan'ın tarihi, kültürel mekanlarını ve ayrıca kendileri için önemli olan Kırmızı Kasabayı her dönem ziyaret etmektedir.

Stratejik İlişkiler: İsrail ve Azerbaycan arasındaki stratejik ilişkiler, enerji ve güvenlik gibi alanlarda yoğunlaşmıştır. Bu anlamda Azerbaycan, İsrail'in enerji ihtiyaçlarını karşılamak için önemli bir kaynak ülkesi olmuştur. İsrail de Azerbaycan'ın en büyük silah ithalatçısı haline gelmiştir. İki ülke arasında askeri ve istihbarat alanlarında iş birliği de gelişmektedir (Murinson, 2014: 21). İsrail, Azerbaycan'ın askeri kapasitesini güçlendirmek için eğitim ve silah desteği sağlayarak silah ticaretini güçlendiren bir pazar oluşturmaktadır. İran'ın bölgedeki etkisi ve nükleer programı da İsrail ve Azerbaycan'ın istihbarat ve güvenlik noktasında stratejik iş birliğini güçlendirdiği faktörler arasındadır.

Dolayısıyla İsrail ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler; tarihsel, kültürel ve stratejik işbirliği üzerine kurulmuş olup, iki ülke arasındaki güçlü bağlar her iki tarafında taktiksel çıkarına hizmet etmiş ve etmektedir.

2. İsrail-Azerbaycan İlişkilerinin Arka Planı

Soğuk Savaşın sona ermesi ve SSCB'nin dağılmasıyla Azerbaycan 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiş, onu ilk tanıyan ülke Türkiye olmuştur. Hemen ardından ikinci tanıyan ülke ise İsrail olmuştur.

İsrail 1993 yılında Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de ilk büyükelçiliğini açmıştır. Ancak iki ülke arasındaki ilişkiler Azerbaycan'ın Rusya odaklı dış politika yerine alternatif ülkelere yönelmesi bağlamında gelişme göstermiştir.

Ermenistan tarafından işgal edilen Karabağ konusunda Rusya'nın Azerbaycan değil de Ermenistan yanlısı bir tutum izlemesi Azerbaycan'ı Rusya'dan uzaklaştırarak yeni ülkelerle işbirliği yapmaya itmiştir. Bu noktada Azerbaycan bölgede Rusya'nın gücünü dengelemek adına batıdaki etkin Yahudi lobisinin gücünden faydalanmak istemiş. Bunun için de İsrail ile ilişkilerini geliştirme arzu ve eğilimine girmiştir (Bhattacharjee, 2017). İsrail açısından baktığımızda ise Azerbaycan, zengin enerji kaynaklarına sahip ve İran'a komşu bir ülke olması sebebiyle vazgeçilmez stratejik bir öneme sahiptir.

Ermenistan Azerbaycan toprağı olan Karabağ bölgesini 1991 yılında işgal ettiğinde Ermenistan ordusu Azerbaycan ordusundan çok daha güçlüdür. Dolayısıyla Ermeni işgali altındaki Azerbaycan topraklarını kurtarmak ancak güçlü bir Azerbaycan ordusunun yapacağı askerî harekât ile mümkündür. Bundan sebep Bakü yönetimi daha sonraki süreçte enerji gelirlerini ordunun modernizasyonuna ve gelişimine harcamıştır. Diğer taraftan işgalci Ermenistan da Rusya ile çok yönlü ilişkilerini sürdürmüş, İran'dan dolayı yardımlar almıştır. Bu noktada Azerbaycan'ın destek alabileceği tek ülke ise Türkiye olmuştur. 1990'lı yıllarda Türkiye'nin ekonomik sebeplerden kaynaklı imkanlarının kısıtlı olması ve savunma sanayinin de yeteri kadar gelişmemiş olması Azerbaycan'ı farklı ülke arayışlarına sevk etmiştir. Tarihsel faktörlerden de kaynaklanarak İsrail alternatif bir ülke olarak ön plana çıkmıştır.

Esasen Ermeni lobisinin güçlü olması, Azerbaycan'ı dünyada etkin ve güçlü başka bir ülke ile askeri ve siyasi ilişkiler geliştirmeye zorunlu kılmıştır. Oldukça güçlü ağırlara sahip Ermeni lobisi, her alanda Azerbaycan'ın diğer ülkelerle işbirliğine gitmesine engel olmaya çalışmıştır. Ancak bu noktadan hareket eden Azerbaycan ise Ermeni lobisinin etkisini kırmak için bir başka ülke olan İsrail lobisi ile yakın ilişkiler geliştirme çabası içine girmiştir.

Tarihsel ve diplomatik sürece geri dönecek olursak İsrail, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını 25 Aralık 1991 tarihinde tanımıştır. Fakat iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler 7 Nisan 1992'de kurulmuştur.

1993'ten itibaren İsraili siyasiler resmi veya gayri resmi düzeylerde Azerbaycan'a birçok ziyaret gerçekleştirmiştir. İsrail, 1993 yılında Bakü büyükelçiliğini açmış olsa da Azerbaycan, İsrail ile ilişkilerini farklı alternatif yöntemler üzerinden sürdürmeyi tercih etmiştir (BBC Türkçe, 2023).

Şubat 1994'te Azerbaycan devlet başkanı Haydar Aliyev'in kendisine bir gazetecinin İsrail'e karşı nasıl bir tutum ve politika izleyeceksiniz sorusu üzerine "İsrail ile ilgili özel politikalarım olacaktır." açıklamasında bulunmuştur (IndependentTürkçe, 2023). Aliyev Arap dünyası ve İsrail arasında denge politikası izleyerek İsrail ile ilişkilerde Azerbaycan içerisinde bulunan Musevi cemaatinin gücünü etkin olarak kullanmaya çalışmıştır. Yine 1995 yılında Azerbaycan Parlamentosunda Musevi kökenli milletvekilleri de yer almış ve bu vekiller İsrail'le ilişkilerde aktif rol üstlenmiştir.

1997 yılında İsrail başbakanı Binyamin Netanyahu Azerbaycan'ı ziyaret etmiş ve Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ile görüşmüştür. Haydar Aliyev'de 1997 yılında Amerika'ya yaptığı bir ziyaret esnasında, Amerikan Yahudi Kongresi'ne katılım sağlamış ve Amerikan Musevi cemaatinden Karabağ'daki Ermeni işgaline karşı ülkesi Azerbaycan'a destek istemiştir.

Bu bakımdan Bakü yönetimi dini hoşgörü çerçevesinde Musevi cemaatine çeşitli haklar vererek onları ön plana çıkarmış; karşılığında Azerbaycan için yoğun destek beklemiş ve istemiştir. Bugün Azerbaycan'da 20.000'in üzerinde Musevi cemaatine üye insan bulunurken bu cemaate bağlı 7 Sinagog mevcuttur. Özetle Azerbaycan Musevilere her zaman dini hoşgörü çerçevesinde, antisemitizmden uzak bir perspektifte yaklaşmaya çalışmıştır.

Bu iki ülke arasındaki derin ilişkilerden sadece Azerbaycan-İsrail değil, Amerika Birleşik Devletleri de memnun kalmıştır (Makili-Aliyev, 2013). Çünkü bilindiği üzere Amerikan dış politikası eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin (SSCB), bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Rusya'nın güdümü ve politikasının yanında yer almamalarını istemiştir. Ayrıca bölgede ABD'nin birinci önceliği de her zaman İsrail'in güvenliği olmuştur. İsrail açısından da baktığımızda Azerbaycan (stratejik konumundan dolayı) bölgede olumlu ilişkiler geliştirebileceği stratejik ve özel öneme (müslüman-şii olması) sahip bir devlet olmuştur.

İsrail 1948'den beri bir alana sıkışmış durumdadır. Arap devletleri ile çatışmaya çekilmenin dışında ülkenin en büyük sıkıntısı bölge ülkeleri ile iktisadi bir faaliyet yürütememesi olmuştur. Türkiye'nin dışında bir başka Müslüman toplum olan Azerbaycan'ın da bağımsızlığının ardından İsrail ile ilişki kurmada çekimser kalmaması İsrail'e bulunduğu coğrafyada özel bir alan açmıştır. Böylelikle Azerbaycan İsrail'in temas kurabildiği bir diğer Müslüman ülke olmuştur (Cankara, Yavuz ; Cankara Pınar, 2022). Bu bağlamda İsrail, Azerbaycan ile ilişkilerini geliştirebilmek için iki ülkenin de çıkarına olan adımlar atmaya özen göstermiştir. İki devlet arasındaki ilişkiler hem iktisadi hem de politik açıdan kazan kazan stratejisi çerçevesinde inşa edilmeye çalışılmıştır.

İsrail'in Azerbaycan desteğinin daha öncede değindiğimiz bir başka doğal sebebi de enerji yani petrol ve doğalgaz olarak karşımıza çıkmaktadır. 2006 yılında Bakü Tiflis Ceyhan boru hattının devreye girmesiyle İsrail Azerbaycan'ın ikinci en büyük petrol ithalatçısı konumunu almıştır. İsrail'in bugün ihtiyaç duyduğu petrolün %40'ından fazlası Azerbaycan'dan sağlanmaktadır (Liphshiz, 2021). İsrail-Ermenistan arasındaki ticaret hacmi 60 milyon dolar civarında iken, Azerbaycan ile olan ticaret hacmi 5 milyar doların üzerine çıkmıştır (Kamalov, 2010). Sadece ticari durumun kıyası bile İsrail'in Ermenistan yerine Azerbaycan ile dostane ilişkiler geliştirmesine ve onu desteklemesine sebep olarak görülebilir. Tabiki bu ticarete karşılık İsrail de, Azerbaycan'a silah ve teknoloji satışında bulunmaktadır.

2009 yılında İsrail Cumhurbaşkanı Shimon Peres Bakü'ye bir ziyarette bulunmuş ve bu ziyaret esnasında İsrail havacılık ve uzay sanayisinin Azerbaycan'da bir drone fabrikası kuracağını ifade etmiştir (Musayev, 2016). Daha sonrasında da yaptığı bu ziyaretin önemini şu sözleriyle dile getirmiştir.

"Bizi (Azerbaycan-İsrail) birçok şey birleştiriyor. Azerbaycan ülkesi Yahudilerin, Müslüman ve Hristiyan nefreti olmadan hoşgörü ve saygı içerisinde yaşayabildiği bir yer. Bu yüzden Azerbaycan benim güvendiğim özel bir ülke" (Murinson, 2014: 16).

Bu noktadan baktığımızda bugün İsrail ile Azerbaycan ilişkileri en çok askeri alanı kapsamaktadır. Savunma sanayinde iş birliğini geliştirerek çeşitli girişimlerde bulunulmuş. 2011 yılında İsrail savunma şirketi Aeronautics de insansız hava araçları üzerine üretimde bulunmak amacıyla Azerbaycan'da bir fabrika açmıştır (Cankara, Yavuz ; Cankara Pınar, 2022).

Kasım 2022 tarihine gelindiğinde ise Azerbaycan, İsrail'de elçilik açma kararı almıştır (TRT Haber, 2022). Bu kararın üzerine dönemin İsrail Başbakanı Lapid :

"Azerbaycan Ulusal Meclisi'nin İsrail'de büyükelçilik açma kararını memnuniyetle karşılıyorum. Azerbaycan, İsrail'in önemli bir ortağıdır ve Müslüman dünyadaki en büyük Yahudi topluluklarından birine ev sahipliği yapmaktadır. Büyükelçilik açma kararı, ülkelerimiz arasındaki ilişkinin derinliğini yansıtır. Bu hamle, İsrail hükümetinin Müslüman dünyayla güçlü diplomatik köprüler kurma çabalarının bir sonucudur. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'e teşekkür ediyorum ve şimdi İsrail'de ilk kez temsil edilecek olan Azeri halkını tebrik ediyorum." açıklamasında bulunmuştur (DHA.,2022).

Konu hakkında İsrail Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada ise, büyükelçilik açma kararı "tarihi" olarak nitelendirilmiş ve "Bu, Şii çoğunluğu ve Şii hükümeti olan bir ülkenin İsrail'deki ilk büyükelçiliği olacak." ifadeleri kullanılmıştır (Euro News, 2022). Nihayetinde 11 Ocak 2023 tarihinde Azerbaycan, İsrail'e ilk büyükelçisini de atamıştır (Reuters, 2023). Azerbaycan'da yaklaşık 20 adet Yahudi sosyal ve kültürel kuruluşu bulunmaktadır. Bunlar "Yahudi Evi", "Avrupa-İsrail" Derneği, Azerbaycan Yahudi Kadınlar Derneği, Yahudi Kültür Merkezi, Uluslararası Yahudi Örgütü'nün Azerbaycan bölümü ve muhtelif kurumlardır (Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı, 2022; Kolivar, 2020).

3. İsrail-Azerbaycan Ticari İlişkilerinde Askeri İşbirliği

Dünya silah pazarı giderek yükselen bir trend halini almıştır. Bu pazarda İsrail de çeşitli silah teknolojileri ihraç etmekte ve pazar ağını genişletme çabası içindedir. Bu noktada İsrail'in Azerbaycan'a dönük tarihsel bağlarının yanında Azerbaycan'ın işgal altında bulunan toprakları ve İran'a yakın olan sınır konumu da silah ticareti açısından onu vazgeçilmez bir fırsat olarak görmesine sebep olmaktadır.

2010-2015 yılları arasında Azerbaycan en çok silahı Rusya'dan almıştır(2008 Rusya'nın Gürcistan-Osetya müdahalesi Azerbaycan'ı düşünmeye ve yeni hamleler yapmaya sevk etmiştir). Rusya'dan ithal edilen silahlardan daha iyi ve daha güvenilir silah arayışına giren Azerbaycan İsrail silah pazarına kadar ulaşmıştır. Bu noktada 2012 yılında Azerbaycan'ın İsrail'den gerçekleştirdiği askeri teçhizat alımı 1,6 milyar dolar olmuştur. Aynı yıl İsrail Dışişleri Bakanı Azerbaycan'a bir ziyaret yapmış bu ziyaret esnasında Bakü de "İsrail için Azerbaycan ile ilişkiler, Fransa ile ilişkilerden daha önemlidir" açıklamasında bulunmuştur. 2016 yılına gelindiğinde ise İsrail'den Bakü'ye ihraç edilen silahların toplam değeri 6 milyar doların da üzerine çıkmıştır (Farsnews Haber Ajansı, 2021).

Bu bağlamda İsrail'in silah ve teknolojisini satın alan Azerbaycan işgal altında bulunan topraklarını kurtarmak için ordusunu modernize etme çabasında olmuş ve İsrail'den alınan silahlar orduya yenilik ve çeşitlilik getirmiştir. Bu satın alımlarla Azerbaycan ordusu ilk kez dronla tanışmıştır. Gelinek noktada İsrail Azerbaycan'a gelişmiş havacılık sistemleri, füze savunma sistemleri, insansız hava araçları, tank savar toplar, telsiz cihazları ve silah sistemleri gibi birçok teknolojik ürün ihraç etmiştir. İsrail in sattığı silahların detayına bakacak olursak Lora Balistik füzeleri, Arest orbiter 3, Hermes 450 heron, Hermes 900 İHA ve sihaları ile Skystaker gibi Kamikaze ihaları bulunmaktadır (Shaikh, 2020).

Ermenistan ve Azerbaycan arasında 2016 yılında Dört Gün Savaşı yaşanmış. Ermenistan'ın askeri alanda Azerbaycan'dan üstün olduğu inancı yıkılmıştır. Azerbaycan'ın üstünlüğü ele geçirmesinde İsrail'den alınan silahların büyük önemi olduğu görülmüştür. Akabinde 2016-2020 yılları arasında Azerbaycan silah ithalatını daha da artırarak, mevcut ithalatının %70 'ini İsrail'den gerçekleştirme yoluna gitmiştir(TRT Avaz, 2023). İlk Karabağ Savaşı'nda da İsrail Azerbaycan'a örtük bir destek sağlamış. Azerbaycan ordusunda bulunan pek çok dron ve askeri araç İsrail'den alınmıştır. İsrail silah satışının yanında Azerbaycan özel kuvvetlerine aktif eğitimler de vermiş, askeri istihbaratın geliştirilmesinde, İsrail askeri teknolojisi önemli aktif rol oynamıştır. I. Karabağ Savaşı'ndan önce Ermenistan başkent Erivan'da açtığı İsrail büyükelçiliğini, İsrail'in Azerbaycan'a verdiği destek sebebiyle daha sonrasında kapatmıştır. Bu İsrail-Azerbaycan askeri ilişkilerinin ilerleyen gelişimine Ermenistan'ın verdiği tepki olarak önemli bir göstere olmaktadır.

Diğer bir taraftan askeri bağlamda İsrail Azerbaycan ilişkileri İran'ı da rahatsız eden bir mesele halini almıştır. İran'la Azerbaycan arasında zaman zaman yaşanan gerginliklerde çoğu zaman MOSSAD veya İsrail öyle veya böyle üçüncü iştirakçi olarak geçmiştir. İran'ın ithamlarına göre İsrail Azerbaycan'ı İran karşıtlığı konusunda kışkırtmaktadır. Bu noktada İsrail'in Nativ adlı istihbarat biriminin eski başkanı Yakov Kedmi 'nin şu sözleri de

dikkat çekici olmuştur. Kedmi 2016'da İland adlı İsrail televizyonunda Netanyahu 'nun Bakü ziyaretini değerlendirmiş ve:

"Doğrudur, Azerbaycan bize petrol satıyor ve petrol için piyasada alıcı bulmak zor değil. Lakin bizim için silahlarımızı satmak kolay iş değil ve Azerbaycan bizim için bu yüzden önemli. Ayrıca Azerbaycan'ın Müslüman bir ülke olması ve düşmanımız İran'la komşu olması da onun bizim için önemini artırıyor." demiştir (Farsnews Haber Ajansı, 2021).

Bu noktada açıklamalara baktığımızda görünen o ki, İsrail-Azerbaycan ilişkilerinde İsrail daha kârlı çıkmaktadır. Çünkü bölgede Azerbaycan ve İran ilişkileri pek çok kez gerilim üzerinden yürümektedir. Azerbaycan-İsrail ilişkilerinde Azerbaycan'ın ne kadar karlı çıktığı net olarak görülemez de bu ilişkiden dolayı ektiği sorunlardan gelecekte zarar görme olasılığının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Çünkü Azerbaycan ve İsrail'in, İran'ın bölgedeki etkisini sınırlamak için işbirliğinde bulunduğu ve İsrail'in; İran'ın nükleer programına karşı sert bir tutum takınırken, Azerbaycan'ın da sınır komşusu İran'ın bölgesel etkisini sınırlamak için çaba gösterdiği görülmüştür.

4. İsrail ve Azerbaycan İlişkilerinde İran Etkisi

1979 yılında gerçekleşen İran İslam devriminden sonra İsrail- İran ilişkileri gerilimli ve düşmanca ilerlemiştir. İsrail'in İran korkusu İran'ı çevreleyen ülkelerde MOSSAD'ı da istihbarat faaliyetleri yapmaya yöneltmiştir. Azerbaycan ve İsrail zaman zaman İran'a karşı ortak stratejiler belirlemiştir. Bu noktada İran'ı huzursuz eden başlıca konu ise ülke sınırları içerisinde bulunan 20-25 milyon Azerbaycan Türk'ünün kalkışma yapma ihtimali olmuştur (Lindenstrauss, 2015: 71). Bunun da Bakü ve İsrail tarafından desteklenip kullanılabileceği ihtimali Tahran yönetiminde hep endişe yaratmış ve zaman içinde bu iki ülkeyi diplomaside düşmanlaştırmıştır.

Diğer taraftan İsrail'in Azerbaycan'a istihbarat konusunda sağladığı destek Azerbaycan'ın da İran'a karşı elini güçlendirmiştir. Karabağ özelinde Ermenileri destekleyen İran yönetimi, güvenlik algılamalarındaki farklılıklardan dolayı dış politikada dengeyi bulmakta sorun yaşamıştır. Örneğin İran Genelkurmay Başkanı Bakiri Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki sorunun diyalog yoluyla çözülmesi gerektiğini dile getirirken hemen sonrasında şu ifadeleri kullanmıştır:

"Siyonistlerin bölgedeki varlığı bir tehdittir ve bölge güvenliği ile istikrarını bozmaktadır. Elbette biz onların tüm adımlarını yakından takip ediyoruz. Eğer doğrudan tehdit hissederseniz Siyonist rejim ve destekçileri ile karşı karşıya geliriz." Demiştir (Yenişafak, 2022).

Bu çerçevede İsrail ve Azerbaycan ilişkileri olumlu politikalar üzerinde kurulmasına rağmen İsrail'de Azerbaycan Büyükelçisi Ocak 2023'e kadar bulunmamıştır. İlk büyükelçi Tahran'ın tehditlerinin artması ve İsrail'in Karabağ Savaşı'nda verdiği destekten daha sonraları belirlenmiş ve Muhtar Memedov İsrail Büyükelçisi olarak atanmıştır.

İran'ın etkisi bağlamında jeopolitik askeri ve ekonomik ilişkilerin yanı sıra bugüne kadar Azerbaycan doğrudan İsrail yanlısı ve taraftarı tutum takınmaktan da özenle kaçınmıştır. Bunun en önemli sebebi ise Bakü'nün Müslüman dünyasından göreceği tepkiden çekinmesi olmuştur. (Özdaşlı, 2017: 180) Ancak 1.Karabağ Savaşı'nda İran'ın Ermenistan'a verdiği açık destek ile İsrail'in de Azerbaycan'ı desteklemesi; Azerbaycan ve İsrail arasındaki ilişkilerin daha hızlı gelişimine zemin hazırlamıştır. Daha sonraki süreçte de Azerbaycan'da yaşayan ve Azerbaycan'dan başka ülkelere giden Yahudilerin Azerbaycan'ı kendi ülkeleri gibi benimseyip sahiplenmesine-desteklemesine sebep olmuştur (Greenger, 2017).

2020 yılı 2.Karabağ Savaşı'ndan sonra da Azerbaycan ile İran arasındaki gerilim bitmemiş. İran, Kafkasya'da jeopolitik statünün değişmesini bölgesel çıkarları için tehlike olarak görmüştür. İran'ın politik söylemlerine baktığımızda Ermenistan ile kara sınırının değişmemesinden yana olduğu da görülmüştür. Bu nedenle Azerbaycan'ın "Karabağ Zaferi" de doğal olarak İran tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmıştır.

Zira II. Karabağ Savaşı'ndan sonra Azerbaycan'ın öz topraklarını geri almasıyla, İran'ın Ermenistan ile 132 km'den oluşan sınırı 40 km'ye kadar düşmüştür. Bu hoşnutsuz tutumun bölgesel ekonomik politikalar ile birlikte İran'ın iç dinamiklerini de kapsayan birçok sebebi olmuştur. Bu sebeplerden en önemlisi de daha önce değindiğimiz Azerbaycan'ın bölgedeki politik nüfuzunu artırmasıyla, İran sınırları içinde yaşayan milyonlarca Türk'ün bağımsızlık talebine psikolojik bir ortam yaratacağı kaygısıdır. Ayrıca, Türkmen gazı Zengezur Koridoru ile Türkiye üzerinden Avrupa'ya bağlanırsa İran gazına talep azalacağı için bu kaygı da İran'da oldukça güçlü olmuştur (BBC Türkçe, 2023). Tüm bu konularda tehditkâr bir pozisyon takınan İran, Azerbaycan'ın İsrail ile ilişkilerini ilerletmesinden de son derece rahatsız olduğunu her fırsatta tekrar tekrar dile getirmiştir.

Özetle İsrail ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerde İran önemli bir rol oynamaktadır. İran, İsrail'in düşmanlarından biri olarak kabul edilmekte ve İsrail'in güvenliği için de bir tehdit olarak görülmektedir. Aynı kaygı ve tehdit algılaması İran içinde İsrail'e karşı geçerli olmaktadır. Azerbaycan ise İran'a komşu olması ve İran'ın etkisine maruz kalması sebebiyle İran ile karmaşık bir ilişkiye sahip olarak bu ilişkide farklı bir yerde konumlanmıştır. Bu karmaşa İsrail ile yakınlaşmasına sebep olacak kadar da ilerlemiştir. Ancak görünen o ki Azerbaycan'ın bu yakınlaşmasının kendisine olan yararı henüz İsrail'in kazancı kadar değildir.

İsrail ve Azerbaycan arasındaki stratejik işbirliği, İran'ın nükleer programı ve bölgedeki etkisi gibi konuları da içermektedir. İsrail, Azerbaycan'ın İran sınırına yakın bir konumda bulunmasından dolayı istihbarat paylaşımı ve askeri işbirliği gibi alanlarda Azerbaycan ile yakın ilişkiler geliştirmiştir (Bhattacharjee, 2017). İsrail Dışişleri Bakanı Eli

Cohen, Azerbaycan Dışişleri Bakanı Ceyhun Bayramov ile ortak bir basın toplantısında, "Azerbaycan ve İsrail, İran tehdidiyle karşı karşıya. İran'a birlikte karşı koymalıyız. İran'ın nükleer kapasitesini artırmasını önlemeliyiz" demiş ve adeta İran ile Azerbaycan arasına mayın döşemiştir (BBC Türkçe, 2023).

Daha önce de değindiğimiz gibi İran'ın Azerbaycan'daki etkisi ve İsrail ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler İran tarafından tüm bu noktalardan eleştirilmektedir. İran, İsrail'in Azerbaycan üzerinden kendi güvenliğini tehdit etmek için gizli faaliyetlerde bulunduğunu sürekli olarak dile getirmiştir. Zaman zaman ikili ilişkilerde tansiyonu yükseltecek adımlar ve söylemleri de ortaya atmıştır. İran yönetimi, Azerbaycan'ın İsrail elçiliğini açmasıyla Türkiye'nin İsrail ile normalleşmesi arasında bir bağ olduğunu söylemiş, kendisine karşı Kafkasya'da "Siyonist bir kuşatmanın şekillendiği" tezini ortaya atmıştır. Ayrıca uzun zamandır İsrail'in "terör ve sabotaj eylemleri için" Azerbaycan'ı üs olarak kullandığı iddiasında da bulunmuştur.

Daha da ötesinde 5 Nisan 2023'te İran Meclisi, Tel Aviv'de elçilik açan Azerbaycan'ı kınayıp "Bu adımın olumsuz sonuçları olacaktır" diyen bir uyarı metni yayımlamıştır. Azerbaycan Meclisi ise İran'ı siyasi provokasyon yapmak ve ülkenin içişlerine karışmakla suçlayan bir açıklama yaparak yanıt vermiş. Açıklamada elçilik açmanın Azerbaycan'ın egemenlik hakkı olduğu vurgusu yapılmıştır (BBC Türkçe, 2023).

Gelinen noktada Azerbaycan bölgede hem askeri hem de psikolojik üstünlüğü elde etmiştir. Ancak bu atmosfere karşılık İran sessiz kalmayıp Azerbaycan'a meydan okuyucu hamlelerde bulunmaktadır. Bu hamlelerden biri İran tarafından Zengezur Koridoruna başkonsolosluk açılması olmuştur. Kapan Başkonsolosluğu, İran Dışişleri Bakanı Hüseyin Emir Abdullahiyan ve Ermenistan Dışişleri Bakanı Ararat Mirzoyan'ın katıldığı törenle 21 Ekim 2022 tarihinde açılmıştır. Abdullahiyan açılış konuşmasında, "İran, Ermenistan'ın güvenliğini bölgenin güvenliği olarak görmektedir. Politikamız, Ermenistan'ın egemenliğine ve

toprak bütünlüğüne saygı göstermektir (Anadolu Ajansı, 2022)" ifadelerini kullanmış ve İran'ın bölgesel gelişmelere ilişkin politik tavrını açıkça dile getirmiştir.

Bir diğer gelişme ise 17-20 Ekim 2022 tarihinde İran'ın Azerbaycan sınırında "Güçlü İran Tatbikatını" gerçekleştirmesi olmuştur. İran, II. Karabağ Savaşı'ndan bu yana toplamda aynı nitelikte üç tatbikat düzenlemiştir (Ancak, üçüncü tatbikat daha kapsamlı olmuş, tatbikatın ardından Kapan Başkonsolosluğu açılmıştır). Yine tatbikatın tarihine ilişkin dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus ise tatbikatın son günü Azerbaycan Zengilan Uluslararası Havalimanı'nın açılış töreninin gerçekleştirilmesi olmuştur. Uluslararası lojistik üssü haline getirilmesi planlanan Azerbaycan'ın Zengilan şehri, İran ve Ermenistan'a sınırdır. Bu bağlamda tatbikat takviminin üçüncü gününün Zengilan Uluslararası Havalimanı'nın açılış törenine denk getirilmesi rastlantı olmamış denilebilir.

Esasen İsrail ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerde İran faktörü, bölgesel dengeleri etkileyen ve karmaşık bir dinamik oluşturan, önemli bir konu haline almıştır. Ancak, İsrail ve Azerbaycan'ın kimi alanlardaki stratejik işbirliği, yine de ilişkilerinin güçlü kalmasını sağlamış. Bu noktada İran'ın Azerbaycan'a yönelik siyasi ve askeri düzlemde tehditkâr davranışları ancak ve ancak Azerbaycan-İsrail stratejik iş birliğinin ve diplomatik diyalogunun üst seviyelere taşınmasına katkı sağlamıştır.

Bu gelişen ilişkilerden en karlı çıkan taraf İsrail olmuştur. İsrail Azerbaycan'ı "kilit stratejik ülke ve ekonomik partner" olarak nitelendirmiş (Makili-Aliyev, 2013:8). Azerbaycan ise İsrail ile yakınlaşmasından ne kadar kazanç sağladığını henüz hesaplamamakla birlikte Ermenistan ve İran'a karşı güvenlik kaygıları ve destek arayışından ötürü bu ilişkiyi sürdürmüştü ve sürdürmektedir.

5. SWOT Analizi (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats)

Bu analiz yöntemi bir ülke, örgüt ya da organizasyonun güçlü ve zayıf yanları (Strengths, Weaknesses) ile karşılaştığı fırsatları ve tehditleri (Opportunities, Threats) değerlendiren ve bilimsel çalışmalarda sıkça kullanılan bir analiz yöntemidir. Bizler de bu bağlamda İsrail'in Azerbaycan'ı desteklemesinin kapsamlı bir SWOT analizini yapabiliriz. Araştırmamızdaki bulgulara dayanarak yaptığımız uzun analiz sonuçları şu şekildedir:

5.1. Güçlü Yönler (Strengths):

- İsrail ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler, tarihsel, kültürel ve stratejik faktörlerin birleşimiyle şekillenmiştir.
- Azerbaycan, İsrail'in enerji ihtiyaçlarını karşılamak için önemli bir kaynak ülkesi olmuştur.
- İsrail, Azerbaycan'ın askeri kapasitesini güçlendirmek için eğitim ve silah desteği sağlayarak silah ticaretini güçlendiren bir pazar da oluşturmaktadır.
- İsrail'in Azerbaycan'ı desteklemesinin arkasındaki sebepler, İran'ı kuşatmak ve bölgesel güvenliğini uzak sınırlara kadar ulaştırmak çabasıdır.
- İsrail ve Azerbaycan arasındaki askeri işbirliği ve istihbarat paylaşımı, İsrail'in bölgedeki güvenlik çıkarlarının korumasına yardımcı olmaktadır.
- Azerbaycan, zengin petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip bir ülke olduğundan, İsrail'in enerji arzını da güvence altına almasına yardımcı olmaktadır.

5.2. Zayıf Yönler (Weaknesses):

- Azerbaycan'ın İran ve Ermenistan'dan göreceği tepkiden çekinmesi, ilişkilerin tam anlamıyla açık ve güçlü olmasını engelleyebilir.

- İran'ın Azerbaycan'daki etkisi ve İsrail ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler, İran tarafından eleştirilmekte ve tansiyonu yükseltecek adımlar atılmaktadır. Bu Azerbaycan için zayıf bir noktadır.
- İran'ın bölgedeki etkisi ve gelişen nükleer programı da İsrail ve Azerbaycan'ın istihbarat ve güvenlik noktasında stratejik iş birliğini güçlendirmiştir, ancak bu durum İran tarafından bir tehdit olarak algılanmış ve güçlü şekilde eleştirilmektedir.

5.3. Fırsatlar (Opportunities):

- İsrail'in Azerbaycan'a istediği desteği vermesi, İran'ı kuşatmak ve bölgesel güvenliğini uzak sınırlara kadar ulaştırmak çabasıyla ileri gelmektedir.
- Bu çaba çerçevesinde İsrail'in Azerbaycan'ın güvenlik ve istikrarı için çaba göstermesi ve Azerbaycan'ı desteklemeye devam etmesi (özellikle Ermenistan'a karşı ve dolaylı olarak İran'ın faaliyetlerine karşı) beklenmektedir.
- İsrail ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler, enerji ve güvenlik gibi alanlarda yoğunlaşmıştır. Bu durum, her iki ülkenin de taktiksel çıkarlarına hizmet etmektedir.
- Azerbaycan'ın İsrail'e coğrafi olarak yakın bir konumda bulunmamasına rağmen, İran'a yakınlığı ile İsrail için bölgesel güvenlik ve istihbarat paylaşımı açısından büyük bir avantaj olarak görülmektedir.

5.4. Tehditler (Threats):

- İran'ın Azerbaycan'a yönelik siyasi ve askeri düzlemde tehditkâr davranışları, ilişkileri olumsuz etkileyebilir.
- İran'ın bölgedeki etkisi ve nükleer programı, İsrail ve Azerbaycan'ın istihbarat ve güvenlik noktasında stratejik iş birliğini güçlendirmiştir, ancak aynı zamanda İran tarafından sert bir dille eleştirilmektedir. Bu yeni tehditleri doğurabilir.
- İran'ın politik söylemleri ve askeri faaliyetleri, bölgedeki dengeleri de değiştirebilir, bu değişiklikler ticari ve askeri ilişkileri de olumsuz etkileyebilir.

Sonuç olarak, İsrail ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin güçlü yönleri, enerji ticareti, askeri işbirliği ve stratejik çıkarlar üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak, İran'ın bölgedeki etkisi ve politikaları, ilişkilerin istikrarını ve açıklığını olumsuz etkileyebilir. İki ülke arasındaki ilişkilerin gelecekteki gelişimi, bölgedeki siyasi ve askeri dinamiklere bağlı olacaktır.

Sonuç

İsrail-Azerbaycan ilişkileri her iki ülkenin de bölgede bir müttefik arayışından doğmuştur. İlişkilerin bu denli gelişmesinde ve güçlenmesinde Azerbaycan'da yaşayan Yahudilerin ve İsrail'e göç etmiş olan Yahudilerin desteği de şüphesiz çok büyüktür. Azerbaycan, tarihsel olarak Yahudi nüfusunu barındıran bir ülke olduğundan Yahudi diasporasının tarihi bir merkezi olarak kabul edilmiştir. Aynı zamanda bu tarihsel süreç içerisinde İsrail tarafından Azerbaycan'daki Yahudi topluluğuna da büyük destekler verilmiştir.

İlk Karabağ Savaşı'nda Yahudi lobisinin Azerbaycan'ı desteklemesi uluslararası arenada Azerbaycan'ın elini çok güçlendirmiştir. Bu gelişme aynı zamanda ikili ilişkilerin uzun süre askeri, ekonomik ve siyasi alanda devam edeceği kanısını da güçlendirmiştir.

Bir başka açıdan bakıldığında ise Azerbaycan, Hazar Denizi'nde bulunan zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahiptir. Bu noktada İsrail için Azerbaycan'ın önemli bir enerji merkezi olduğu açık ve nettir. İsrail, Azerbaycan'dan petrol ve doğalgaz alırken aynı zamanda enerji arzını da güvence altına almaya çalışmıştır. Azerbaycan'a yakınlaşan İsrail için kendi enerji güvenliğini sağlama almak büyük öneme sahiptir.

Diğer bir nokta Azerbaycan, İsrail'e coğrafi olarak yakın bir konumda bulunmasa da İran'a yakınlığı ile İsrail için bölgesel güvenlik ve istihbarat paylaşımı açısından büyük bir avantaj olarak görülmüştür. İki ülke arasındaki askeri işbirliği ve istihbarat paylaşımı, İsrail'in bölgedeki güvenlik çıkarlarının korumasına yardımcı olmuş ve olmaktadır.

İsrail ve Azerbaycan arasındaki askeri işbirliğinin detayında; İsrail, Azerbaycan'a Karabağ'ın alınmasında askeri eğitim, silah ve yeni teknoloji imkanları sağlamıştır. Bu işbirliği de İsrail'in bölgedeki askeri kabiliyetlerinin artmasına sebep olmuştur. Demek oluyor ki bu durum, İsrail için kendi çıkarları adına bölgedeki güvenlik tehditlerine karşı daha etkili bir bulunma ve mücadele etme fırsatı doğurmuştur.

Hem İsrail hem de Azerbaycan'ın, İran'ın bölgedeki etkin gücüne karşı endişe taşıması iki ülkenin iş birliğinde ortak bir nokta bulmasını sağlamıştır. İsrail, Azerbaycan üzerinden İran'ı izlemek ve istihbarat toplamak isterken; Azerbaycan, İran'a sınır bir konumda bulunmasıyla İran'ın bölgedeki etkisini dengelemek için İsrail ile işbirliğinde bulunmaktadır.

Özde İsrail için Azerbaycan, Orta Doğu'da dostane bir ülke ve bir müttefik gibi görünürken; Azerbaycan, İsrail'in bölgedeki stratejik önemde olan diğer ülkelerle ilişkilerini güçlendirmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca, İsrail ve Azerbaycan arasındaki bu ilişkiler, İsrail'in bölgedeki ittifaklarını genişletmesi ve etkisini artırmasına da zemin sağlamaktadır.

İsrail'in Azerbaycan'ı desteklemesinin tüm bu tarihsel stratejik arka planında birçok neden bulunmakla birlikte İsrail-Azerbaycan arasında stratejik işbirliğinin varlığından bu noktada açıkça bahsedilebilir. İsrail, kendi kaynaklarında geçen tanımlamaya göre Azerbaycan'ı "bölgesel bir müttefik" olarak görmekte ve bu nedenle Azerbaycan'ın güvenliği ve istikrarı için çaba göstermektedir. Ancak İsrail'in Azerbaycan'ı desteklemesinin ve müttefik olarak görmesinin arkasında İran'a yakın olmak ve her an İran'ın ensesinde bulunmak stratejisi yatmaktadır.

İsrail İran'ın bölgedeki etkisini sınırlamak ve onu kuşatmak için Azerbaycan'la işbirliği yapmaktadır. Bu noktada İsrail, İran'ın nükleer programına karşı sert bir tutum takınırken, Azerbaycan da İran ve Ermenistan'ın bölgesel etkisini sınırlamak ve işgal altında olan topraklarını kurtarmak için İsrail ile iş birliğine girişmiştir. Bu bağlamda İsrail'in Azerbaycan'a bakışı stratejik çıkarlarına dayanırken, Azerbaycan'ın İsrail'e olan politik bakışı da taktiksel bir stratejidir. Konuyu açacak olursak İsrail açısından Azerbaycan'a baktığımızda İran'a komşu, zengin enerji kaynaklarına sahip, Yahudilikle kültürel ve bölgesel bağları bulunan bir Azerbaycan profili oluşmakta iken Azerbaycan tarafından İsrail'e baktığımızda Rusya, İran ve Ermenistan'a karşı etkin lobi faaliyetleri ile destek alınabilecek, aynı zamanda güçlü silahlara sahip bir İsrail profili oluşmaktadır. İşte bu noktada Azerbaycan'ın İsrail'le olan ilişkisi taktiksel bir strateji olarak yorumlanmıştır.

İsrail'in Azerbaycan'ın istediği desteği vermesinin arkasında İran'ı kuşatmak ve bölgesel etki ve güvenliğini uzak sınırlara ulaştırmak çabası yatarken; bu çabanın sonucu olarak İsrail'in Azerbaycan'ın güvenliği ve istikrarı için çaba göstermesi ve Azerbaycan'ı desteklemeye devam etmesi de doğal olarak beklenmektedir. Bu ikili ilişki kazan-kazan stratejisi çerçevesinde düşünüldüğünde İsrail'in daha çok kazandığı bir konuma doğru da ilerlemektedir. Ancak stratejide gözden kaçmaması gereken bazı durumların olduğu da aşikardır. İsrail-Filistin meselesindeki son gelişmeler ışığında bu ikili ilişkinin gelecekte nereye evrileceği konusu bir dilemmadır.

Sonuç olarak, iki ülke ilişkileri karşılıklı çıkarlara dayanmaktadır. Bu çıkarlar ise stratejik işbirliğini oluşturmaktadır. Ancak Azerbaycan açısından bu ilişki İsrail'in daha çok kazandığı Azerbaycan'ın ise kazanımlarının işgal altındaki topraklarını kurtarmak adına net olarak hesaplanmayan taktiksel bir stratejik ilişki olarak kalmıştır. Netice de İsraili yetkililerinde söylediği üzere Azerbaycan halihazırda zengin petrol ve

doğalgazını satacağı birçok ülke bulabilirken; İsrail, İran'a yakın ve silahını satacağı Azerbaycan fırsat ülkesini başka bir yerde bulamayacaktır.

Kaynakça

- Anadolu Ajansı (21.10.2022). İran Azerbaycan'ı Nahcivan'a bağlayacak stratejik Zengezur koridoru yakınlarında konsolosluk açtı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-azerbaycani-nahcivana-baglayacak-stratejik-zengezur-koridoru-yakinlarinda-konsolosluk-acti/2717923>[azerbaycani-nahcivana-baglayacak-stratejik-zengezur-koridoru-yakinlarinda-konsolosluk-acti/2717923](https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-azerbaycani-nahcivana-baglayacak-stratejik-zengezur-koridoru-yakinlarinda-konsolosluk-acti/2717923#) (Erişim tarihi: 12.11.2023).
- Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı (2022). Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı-İsrail Devleti. <https://www.mfa.gov.az/az/category/asiya-ve-okeaniya/israil> (Erişim tarihi: 12.11.2023).
- APA News Agency (11.07.2019). Yevda Abramov: "Jewish lobby always supports Azerbaijan". <https://apa.az/en/xeber/domestic-news/yevda-abramov-jewish-lobby-is>[always-with-azerbajian-interview-288413](https://apa.az/en/xeber/domestic-news/yevda-abramov-jewish-lobby-is-always-with-azerbajian-interview-288413) (Erişim tarihi: 11.11.2023).
- BBC Türkçe (11.04.2023). İran ve Azerbaycan arasında gerilim neden arttı?. <https://www.bbc.com/turkce/articles/c51kzkg4j48o> (Erişim tarihi: 12.11.2023).
- Bhattacharjee, D. (04.01.2017). Indian council of world affairs: "Israel and Azerbaijan relations: A strategic compulsion". https://www.icwa.in/show_content.php?lang=1&level=3&ls_id=5042&lid=771 (Erişim tarihi: 25.11.2023).
- Cankara, Yavuz; Cankara Özden, Pinar (2022). İran ve Ermenistan gölgesinde İsrail'in Azerbaycan ile stratejik ilişkileri. *IJAR-Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt:7(13), 1-21.
- DHA (18.11.2022). İsrail Başbakanı: "Azerbaycan'ın büyükelçilik açma kararını memnuniyetle karşılıyorum". <https://www.dha.com.tr/dunya/israil-basbakani>[azerbaycanin-buyukelcilik-acma-kararini-memnuniyetle-karsiliyorum](https://www.dha.com.tr/dunya/israil-basbakani-azerbaycanin-buyukelcilik-acma-kararini-memnuniyetle-karsiliyorum-2163815%222163815)[2163815"2163815](https://www.dha.com.tr/dunya/israil-basbakani-azerbaycanin-buyukelcilik-acma-kararini-memnuniyetle-karsiliyorum-2163815%222163815) (Erişim tarihi: 12.11.2023).
- Deveci, M. (15.10.2020). İsrail'deki Azerbaycanlı Yahudiler Ermenistan'ın saldırılarını protesto etti. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/israil>[deki-azerbaycanli-yahudiler-ermenistan-in-saldirilarini-protesto-etti-/2007837](https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/israil-deki-azerbaycanli-yahudiler-ermenistan-in-saldirilarini-protesto-etti-/2007837) (Erişim tarihi: 12.11.2023).
- Euronews (18.11.2022). İsrail, Azerbaycan'ın Tel Aviv'de büyükelçilik açma kararından memnun. <https://tr.euronews.com/2022/11/18/israil-azerbaycanin-tel-avivde>[buyukelcilik-acma-kararindan-memnun](https://tr.euronews.com/2022/11/18/israil-azerbaycanin-tel-avivde-buyukelcilik-acma-kararindan-memnun) (Erişim tarihi: 12.11.2023).
- Fars News Haber Ajans (20.05.2021). İsrail ile Azerbaycan'ın arasından su sızıyor!. <https://www.farsnews.ir/tr/news/14000230000372/%C4%B0srail-%C4%B0le-Azerbaycan-%C4%B1n-Aras%C4%B1ndan-S-S%C4%B1zm%C4%B1yr> (Erişim tarihi: 12.11.2023).

- Greenger, N. (15.11.2017). A jewish woman in Azerbaijan, a muslim country: serving as a supreme court judge. *The Jerusalem Post*. <https://www.jpost.com/blogs/think-with-me/a-jewish-woman-in-azerbaijan-a-moslem-country-serving-as-a-supreme-court-judge-507387> (Erişim tarihi: 10 Kasım 2023).
- HaberTürk (29.07.2021). Azerbaycan İsrail'de ticaret temsilciliği açtı. <https://www.haberturk.com/azerbaycan-israil-de-ticaret-temsilciligi-acti-3147327> (Erişim tarihi: 12.11.2023).
- Independent Türkçe (18.03.2023). 10 soru 10 cevapta İsrail-Azerbaycan ilişkileri: gelinen nokta kaçınılmaz mıydı? <https://www.indyturk.com/node/617401/d%FCnya/10-soru-10-cevapta-israil-azerbaycan-iliskileri-gelinen-nokta-ka%E7inilmaz-mıydı%22ilmaz-mıydı10-cevapta-israil-azerbaycan-iliskileri-gelinen-nokta-ka%E7inilmaz-mıydı> (Erişim tarihi: 12.11.2023).
- Kamalov, İ. (10.06.2010). *Gelişen Azerbaycan-İsrail ilişkileri ve Mavi Marmara'ya yapılan saldırı*. ORSAM-Ortadoğu Araştırmaları Merkezi. <https://www.orsam.org.tr/tr/gelisen> (Erişim tarihi: 12.11.2023).
- Kaptan, A. H. (2020). *Yahudi Azerbaycan askerleri Ermenistan'a karşılık dağlık Karabağ'da ön safta*. QHA Kırım Haber Ajansı. <https://qha.com.tr/haberler/yahudi-azerbaycan> (Erişim tarihi: 13.11.2023).
- Lindenstrauß, G. (2015). Israel-Azerbaijan: despite the constraints, a special relationship. *Strategic Assessment*, 17 (4), 69-79.
- Lıphshız, C. (2021). Azerbaijan fosters close ties with Israel despite Iran. *The Times of Israel*. <https://www.timesofisrael.com/azerbaijan-fosters-close-ties-with-israel-despite-iran/> (Erişim tarihi: 13.11.2023).
- Murinson, A. (2014). The ties between Israel and Azerbaijan. *Begin-Sadat Center for Strategic Studies*.
- Musayev, S. (14.12.2016). Israel-Azerbaijan partnership: invisible parts of the iceberg. *The Jerusalem Post*. <https://www.jpost.com/blogs/said-musayev/israel-azerbaijan> (Erişim tarihi: 14.11.2023).
- Mırışova, F. (2019). Azerbaycan'da yaşayan dağ Yahudilerinin örf ve adetleri. *Üçüncü Uluslararası İsrail ve Yahudilik Çalışmaları Konferansı Bildiri kitabı* içinde. <https://dergipark.org.tr/tr/download/journal-file/16568> (Erişim tarihi: 11.12.2023).
- Makili Aliyev, K. (2013). Azerbaijan's foreign policy: Between east and west. *Istituto Affari Internazionali Working Papers*.

- Özdaşlı, E. (2017). İsrail'in yeni çevre stratejisinde Güney Kafkasya. *Bilig*, (82) :175-200.
- Reuters (11.01.2023). Azerbaijan appoints first ever ambassador to Israel amid Iran row. <https://www.reuters.com/world/middle-east/azerbaijan-appoints-first-ever-ambassador><https://www.reuters.com/world/middle-east/azerbaijan-appoints-first-ever-ambassador-israel-amid-iran-row-2023-01-11/israel-amid-iran-row-2023-01-11/> (Erişim tarihi: 12.11.2023).
- Shaikh, S. (2020). The air and missile war in Nagorno-Karabakh: Lessons for the future of strike and defense. *Center for Strategic and International Studies (CSIS)*. <https://www.csis.org/analysis/air-and-missile-war-nagorno-karabakh-lessons-future><https://www.csis.org/analysis/air-and-missile-war-nagorno-karabakh-lessons-future-strike-and-defense> (Erişim tarihi: 12.11.2023).
- TRT Avaz (13.03.2023). Azerbaycanlı büyükelçi İsrail'in İran'a saldırmak için ülkesinin topraklarını kullanamayacağını söyledi. <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/azerbaycanli-buyukelci-israil-in><https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/azerbaycanli-buyukelci-israil-in-irana-saldirmak-icin-ulkesinin-topraklarini-ku/640f0bef01a30a1d30e14222> (Erişim tarihi: 12.11.2023).
- TRT Haber (18.11.2022). Azerbaycan İsrail'de büyükelçilik Filistin de temsilcilik ofisi açacak. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/azerbaycan-israilde-buyukelcilik><https://www.trthaber.com/haber/dunya/azerbaycan-israilde-buyukelcilik-filistinde-temsilcilik-ofisi-acacak-724510.html> (Erişim tarihi: 12.11.2023).
- The Jewish Federation of Greater Portland (2016). From Azerbaijan with love. <https://www.jewishportland.org/marcs-remarks/from-azerbaijan-with-love> (Erişim tarihi: 13.11.2023).
- Yenişafak Gazetesi (22.09.2022). İran'dan tehdit gibi Azerbaycan açıklaması: "Sessiz kalmayacağız". <https://www.yenisafak.com/dunya/irandan-tehdit-gibi-azerbaycan><https://www.yenisafak.com/dunya/irandan-tehdit-gibi-azerbaycan-aciklamasi-sessiz-kalmayacagiz-3859918> (Erişim tarihi: 12.11.2023).